

KUBA: DVA SVETY JEDNEJ KRAJINY

Kubu sme precestovali od hlavného mesta, cez horské priesmyky až k zastrčeným dedinkám bez asfaltovej cesty a elektrického vedenia. Nájdete tu takmer všetko. Nádhernú prírodu a karibské pláže. Ropné škrvny okolo prístavov, znečistený vzduch zo zastaralých priemyselných technológií a železného šrotu, trúbiaceho na uliciach. Korupciu, ľahostajnosť a bezočivé zdieranie turistov. Stretnete však ešte viac ľudí, ktorí vás zahanbia svojou pohostinnosťou a priateľským správaním.

Havanské zátišie

Odbavovacia procedúra na Kubu, to je séria absurdných otázok mladej, odmeranej colníčky a štyri ďalšie kontroly. Naveľa, naveľa vychádzame z letištnej haly. V Havane je februárový večer. Vládne tu tma a horúčava. Vzduch je dusivý, plný dymu z výfukov a zápachu hniloby z pouličných smetí a výkalov. Domy sú ošarpané a ulice prezrádzajú chudobu a chaos, ale aj onen neopakovateľný, vášnivý spôsob bytia Kubáncov, tvorivosť nedostatku. Jedinými reklamami sú podobizne rytierov Nekonečnej Revolúcie, no Kuba je plná života. Ak ste vyrástli na periférii Európy, na šedých sídliskách a v pionierskych táboroch, nikdy by ste na prvý pohľad neuhádli, že tomuto tropickému ostrovu vládne už desaťročia komunistická strana. Je to rýdzy, farebný svet Latinskej ameriky.

Celé dni kráčame po uliciach. Hromadná doprava je tu príliš chaotická a nebudí dôveru. Úzke ulice sú plné blata a smogu, ale dotýkate sa kubánskeho života, ktorý prebieha priamo tu, na chodníku, v rozďavených bránach rozpadávajúcich sa vchodov, v jednoizbových kuticiach bez okien a dverí. Na Kube nie je ničoho dostatok, všetko však (zatiaľ) ako-tak funguje. Svedčia o tom práve stravovacie zariadenia a obchody. Tie „turistické“ občas majú i luxusnejší tovar pochybného vzhľadu a platí sa výlučne v kubánskych bonoch, tzv. „pesos convertibles“. Na rohoch ukričaných ulíc, bez stien a elektriny, sa stravujú a nakupujú Kubánci. Mäso sa krája priamo na predajnom pulte, niet tu chladničiek a obal si nosí každý sám. Nečakajte viac ako päť-šesť základných produktov, ceny sú smiešne nízke a platí sa v pôvodnom oficiálnom obežive kubánske pesos.

Terasa nášho havanského penziónu susedí priamo s jedným z početných ministerstiev. Od okolitých domov sa líši len výškou, je to však rovnaká ruina s opadanou omietkou a bez okien. Ulice stráži polícia. Je takmer na každom rohu. Autorka knižného sprievodcu Lonely Planet dodáva, že jej príslušníci vám radšej než pokutu napíšu svoje telefónne číslo. Pozorujem teda policajtov: na nás, tisícky turistov krúžiacich havanskými ulicami, sa vskutku usmievajú, vždy ochotní pomôcť. Za našimi chrbtami postávajú miestni. Nemajú vstup do turistických hotelov a kaviarní, stále sa snažia cudzincom niečo predat' alebo ponúknuť. Policajti sa na nich neusmievajú; pri každej príležitosti ich kontrolujú, stačí jeden pohľad a Kubánec okamžite odchádza. V španielčine na to existuje výraz *el molestar*. Po slovensky: šikanovanie. Politická korektnosť (alebo naivita?) autorky sprievodcu však zachytáva fakt, že Havana je zrejme najbezpečnejším veľkomestom Latinskej ameriky.

Kuba ako hrádza

Život na Kube nie je radostný. Spoločnosť je hlbko poznačená komunizmom. Znamená to čosi iné ako naša, stredoeurópska historická skúsenosť s totalitarizmom sovietskeho typu. Kuba je od začiatku Castrovej revolúcie v úplne inom postavení. Jeho režim nevznikol, a dnes už ani nie je udržiavaný vďaka tlaku tretej strany, ale ako opozícia voči nej. Pred Castrom boli kubánske vlády bábkami amerických politických a ekonomických záujmov. Bola to najmä produkcia cukru a v 20. storočí tiež hazard, verejné domy a pranie špinavých peňazí: prepletené siločiary Bieleho domu a mafie. Táto smutná časť histórie amerických vzťahov s Kubou ešte stále čaká na úprimnú reflexiu z oboch strán. Je neodškrípateľným faktom, že drvivá časť Kubáncov je dnes veľmi chudobná, ale na rozdiel od obdobia predcastrovských diktátorov, nikto nehladuje, ani nie je bez strechy nad hlavou. Negramotnosť tu dosahuje 0%. Občania majú prístup k bezplatnej (čo-ako úbohej a falošnej idealizovanej) zdravotnej starostlivosti. Mnohé ekonomické problémy Kuby sú dôsledkom amerického embarga, trvajúceho už desiatky rokov. Kuba i napriek nemu dýcha a pulzuje životom.

Nemožno ignorovať jej odlišnosť od iných stredoamerických krajín: nenájdete tu nijaké slumy, masovú podvýživu domorodcov a černochovo. Na uliciach nepostávajú deti fetujúce chemikálie ani zberba, ochotná siahnuť vám na život len kvôli vašim zaprášeným, prepoteným topánkam. Túto odlišnosť celkom nepochopíte, ak ste sa nikdy predtým neborili pouličnými odpadkami v guatemalskom pohraničnom mestečku, kde nikto nevie čítať, zato každý (vrátane detí) vlatní strelnú zbraň. Kubánska sociálna sieť získava svoj význam len v porovnaní s krajinami, kde na rušnom chodníku môže ležať muž s penou na ústach a začínajúcim epileptickým záchvatom, prekračovaný okoloidúcimi, akoby bol kalužou špinavej vody. Lebo porovnávať Kubu s niečím iným ako s tretím svetom, ktorého je súčasťou, by bolo absurdné. I napriek pomaly sa vytvárajúcim ekonomickým rozdielom v kubánskej spoločnosti, napriek korupcii a cenzúre, jej občania si žijú svoj osud pod

americkým embargom lepšie, ako nejedna latinská krajina s vládou, dosadenou CIA.

Komunizmus na Kube teda znamená čosi celkom iné, ako znamenal u nás. Jej ľud sa neustále zmieta medzi ekonomickou závisťou a politickou nenávisťou voči spojeným štátom. Absurdné však je, že čím viac USA zvyšujú svoj tlak, zavádzajú nové obmedzenia, blokujú prísun základných tovarov, liekov či študijných pomôcok na Kubu, tým viac to Castrov režim využíva na upevňovanie svojej legitimacy. Pre svojich obyvateľov je naďalej hrádzou voči arogantnej prevahe zbraní a peňazí. Otázkou do diskusie ostáva, čo sa stane, ak raz nejaká americká administratíva uzná výhody a nevýhody svojej kubánskej stratégie a poľaví tlak, ktorý dnes pôsobí ako tmel na integritu kubánskeho politického systému.

Kuba ako väzenie

V Havane nadväzujeme kontakt s X. V štátnych zamestnaniach na Kube (takých je samozrejme drvivá väčšina) sa platové podmienky príliš nelíšia medzi, povedzme, stavebným robotníkom a lekárom. X. pracuje v kancelárii, mesačne zarába takmer 20 dolárov v pôvodnej kubánskej mene, v ktorej si už takmer nič nekúpite. Čoraz viac produktov sa dnes predáva v zmienených bonoch, „convertibles“, a to aj na čiernom trhu. V tejto novej mene sú ceny niekoľkonásobne vyššie. X. má v práci prístup na internet. Len málo Kubáncov má takúto vymoženosť; ak ich vo virtuálnom svete náhodou nájdete, všimnete si, čo majú spoločné. Túžbu po slobode, cestovaní. Väčšine z nich sa nikdy nenaplnila. Sedia si teda aspoň pri svojich zastaralých počítačoch, s desiatkami trčiacich káblov po všetkých tých opravách. Vláda sa snaží kontrolovať aj internet: Obmedzuje rýchlosť toku dát a monitoruje komunikáciu kubánskych serverov. Prístup k internetu pre obyčajných ľudí je možný len za vysokú cenu na špeciálnych vyhradených miestach.

I napriek tomu, internet je pre nich bránou ku slobode. X. sa rád stretne s každým, kto ho kontaktuje a navštívi Kubu. Pozve nás domov, na skromnú večeru z vysmázaných banánov, ryže a fazule. Objaví sa fľaška rumu. X. zasnene počúva o našich cestách, o živote tam vonku, o literatúre a divadle. V byte X. nie je veľa miesta. Kúpeľňa bez záchodovej dosky, toaletného papiera a mydla. Sú ťažko dostupným luxusom: čosi, čo sa nikdy nedozviete, ak sem priletíte so svojim zájazdom, do vybielených hotelov s klimatizáciou a všetkými vymoženosťami západného sveta, do oddelených enkláv, do ktorých majú okrem turistov prístup len zamestnanci a prostitútky.

X. nenávidí Castra a s nádejou očakáva jeho smrť. I napriek tomu je presvedčeným komunistom a aj naďalej podporuje Revolúciu. Pýta sa na môj názor. Mám použiť neľútostnú logiku politických teórií na osud ostrova po páde Castrovho režimu? Hovoríť mu o rozvojových štúdiách, ktoré nikdy v praxi nefungovali? Dopíjam svoj pohár s rumom a nevýrazným hlasom konštatujem, že situácia je veľmi komplexná.

Počúvame o druhej strane života na ostrove slobody. Je to príbeh, ktorý dobre poznajú naši rodičia, príbeh o perzekúcii a represii. O tom, aké ťažké je

cestovať, dokonca i po vlastnej krajine. O tisícoch vidiečanov väznených za to, že počas veľkej krízy v deväťdesiatych rokoch hľadali únik zo svojho zúfalstva masovou migráciou do hlavného mesta. X. opisuje takýto zážitok: jedného dňa si počas obedovej prestávky z práce odskočí navštíviť priateľovho otca. Muž v neďalekej nemocnici umiera na rakovinu. Blíži sa okrúhle výročie revolúcie a na uliciach sú zostrené hliadky. Jedna z nich ho zastavuje; v tej chvíli si uvedomí, že pri sebe nemá doklady. Policajti ho napokon pustí, ale varuje ho, že vpredu sú ďalšie hliadky a môže mať problémy. X. predsa len pokračuje ďalej. Hneď pri ďalšom bloku ho obstúpia vojaci so samopalmi. Vo väzení strávi tri dni. Nikto sa ho na nič nepýta, sľubia, že si bude môcť zavolať, nikdy sa to však nestane. Dostáva minimum stravy, špinavú vodu na pitie. Sedí v špinavej, páchnucej kobke s dvomi vrahmi, pasákom a s vidiečanom ktorého zadržali tak isto ako jeho, kvôli dokladom. Vidiečan je v cele už štvrtý týždeň. Nikto z jeho blízkych, rovnako ako v prípade X., netuší, kde sa nachádza. Keď X. na tretí deň vychádza z cely, nedostáva nijaké vysvetlenie; nikto mu nevrátil hodinky a peniaze, ktoré mal so sebou pri zadržaní.

Dva svety jednej krajiny

Počas nášho mesačného pobytu sme nevideli veľa z toho, čo západným zájazdom ponúka Kuba vo svojich turistických rezortoch. Napokon, ich zákazníkov ani nezaujíma to, čo sa deje za plotom hotelového parčíka a prečo sú tu sedemnást'ročné dievčatá také lacné: keby vám niekto niekto rozviazal oči až po príchode do hotela, nikdy by ste neuhádli, či sa nachádzate v mexickom Acapulcu, na Kube, v Afrike alebo trebárs v španielskej Andalúzii. Ostrov si vďaka tomu môže i naďalej žiť svoj dvojité život. Jeden sa odohráva v devízových convertibles, na pohľadniciach a vo farebných katalógoch vašej cestovnej kancelárie. Ten druhý život vedú jeho obyvatelia v dlhodobej a nemennej biede, na jednej strane pod americkým embargom, na druhej pod represiami svojej vlastnej vlády, na ryži, fazuli a sójovom mäse, bez prístupu k internetu a k okolitému svetu kultúry a politiky. Ten sa okolo nich však krúti čoraz rýchlejšie. Ako budú tieto dva svety fungovať o pár rokov, keď Fidelovu múmiu uložia do vitríny nejakého mauzólea? Mnohí Kubánci dnes vedia, že samotné základy ich systému majú kdesi strašnú vadu, že sú poznačené oným šlendriánstvom horúceho podnebia, aké vidieť na uliciach latinskej ameriky na každom kroku. Že kubánsky zdravotný systém je síce bezplatný a ako taký je dôležitou súčasťou komunistckej propagandy, ale poznačený nízkym vzdelaním slabo plateného personálu, absenciou zdravotníckych pomôcok a liekov, korupciou. Vedia, že ekonomický systém ich krajiny je už natoľko zrastený s čiernym trhom, že lokálna distribúcia mnohých tovarov sa už ani nerobí oficiálnym spôsobom. Istých cestovateľov raz zastavili policajti a ponúkli im prostitútky a kokaín. S kokaínom súhlasili; policajti ho objednali cez služobnú vysielacku. Bol prvotriedny.

Sen o bonoch a komunizme

Kubánci dnes veľa snívajú. Čoraz viac ich sníva o slobode, všetci však snívajú o lepšom živote, peniazoch, o dôstojnosti. Snívajú o svojej hudbe a

tanci, o svojej krajine, ktorá je nezávislá, kde pred nimi neohradzujú najlepšie pláže a kde neskončia vo väzení len kvôli pouličnému rozhovoru s cudzincami. Čo je však zaujímavé, drvivá väčšina ešte stále nesníva o revolúcii, ktorá by skoncovala s tou súčasnou.

Avšak zatiaľ, čo Kubánci snívajú, ich krásny ostrov sa pomaly a nezadržateľne mení. Vláda čiastočne uvoľnila priestor pre slobodné podnikanie už na konci deväťdesiatych rokov, rozvíjajú sa najmä malé ubytovacie a gastronomické zariadenia. Nová mena uvoľnila niektoré ceny a luxusnejší tovar sa v obchodoch objavuje čoraz častejšie. Vzniká akási stredná vrstva, prvé veľké ryby zarábajúce tým či iným spôsobom.

Toto všetko má však zároveň i spätný efekt na spoločenskú stabilitu a medziľudské vzťahy. Kubánska spoločnosť je silne založená na idey solidarity a teda čohosi, čo sa u nás komunistom nikdy vybudovať nepodarilo a na Kube fungovalo zrejme dávno pred Castrovou paradigmou. Tento typ kolektívneho správania, spontánneho, ale živého aj inštitúciami, pozitívne vyvažuje chronický materiálny nedostatok, trvajúci desaťročia. Avšak s pozvoľným zavádzaním a rozširovaním trhových vzťahov sa mení i spoločenská štruktúra na Kube. Bohatší sa oddeľujú od chudobnejších, objavuje sa čoraz viac západných áut a ľudí, nakupujúcich v „tuzexáckych“ obchodoch za „bony“.

Samotní Kubánci si len málo uvedomujú, akou hlbokou zmenou začínajú pozvoľna prechádzať. A riziká s tým spojené. Na jednej strane, Castrova vláda má stále nemalú podporu. Aj Američania vedia, že keby svoj vonkajší tlak zmenili na otvorený konflikt, na ostrove by ich čakalo len ďalšie iracké peklo lokálneho, zúrivého odporu samotných obyvateľov. Avšak na druhej strane, kubánska spoločnosť môže raz ľahko skolabovať zvnútra, po narušení čoraz vratkejšej spoločenskej rovnováhy voľnotrhovými mechanizmami a prehľbujúcimi sa ekonomickými rozdielmi, hoci väčšia ekonomická sloboda je evidentne najlepšou odpoveďou na nefunkčnú socialistickú ekonomiku.

Dnes je ešte hospodárstvo i občiansky odpor s prehľadom pod kontrolou. Proces oddeľovania bohatých regiónov od chudobných, úspešných jednotlivcov od ostatných pracujúcich, však už niekoľko rokov napreduje; vláda ho zatiaľ neutralizuje, v zaostalých regiónoch buduje stále nové turistické centrá a naopak, súkromníkom ukladá vysoké dane. Väčšina ľudí je zatiaľ rovnako beznádejne chudobná. Ako dlho toto kvasenie však ostane pod centrálnou kontrolou, tak ako vo veľkej a úspešnej Číne, ostáva otázkou, rovnako ako to, čo bude potom. Kuba má dnes diktatúru so všetkými negatívami, ktoré tento typ vlády pôsobí pri chode spoločnosti a v živote jednotlivcov. Existuje však reálna možnosť, že do desiatich rokov môže sklznúť do špirály politického chaosu, spoločenských nepokojov a ekonomického marazmu, aké zažíva celý juhoamerický kontinent už niekoľko dlhých storočí.

Kuba, február 2007.